

Munir Mujić

METONIMIJA U ARAPSKOJ STILISTICI

Poslije Jakobsonove teorije o dvije ključne osi u jeziku: selekcijske i kombinacijske, pri čemu selekcijska odgovara metafori a kombinacijska metonimiji,¹ metonimija je uzdignuta na mjesto koje joj u klasičnim retorikama, i općenito u vremenu prije Jakobsona nije ni izbliza pripadalo. Metonimija je prikazana jednim od dva pola jezika, konstitutivnim elementom jezika, koji se ne može zaobići. No, pogledamo li u povijest metonimije, vidjet ćemo da se ona ni izbliza ne može smatrati dostojnim takmacem metafori. Sličnost je cijelo vrijeme držala u sjeni susjednost, metafora je privlačila daleko više pažnje nego metonimija. Na kraju, to je diktirano prirodom jezika koja nalazi metaforu mnogo operativnijim sredstvom od metonimije.

Za metonimiju se u arapskoj stilistici koristi termin *al-mağāz al-mursal*. Zalud je tragati za tim terminom u bilo kojem od djela što prethode al-Qazwīniju (u. 1338) djelu *Talḥiṣ al-Miftāḥ*. Da ne bude zabune, metonimija je bila uočena, odnosi koji je karakteriziraju su analizirani, ali u okviru razmatranja karaktera tropa uopće, što će reći da ju se nije imenovalo zasebnim terminom. Smatra se da je Abū 'Ubayda (u. 824.) prvi među arapskim autorima koji je ukazao na neke karakteristike što odgovaraju metonimiji. No, ovaj autor nije pokazao da te karakteristike razumijeva kao karakteristike koje pripadaju zasebnom tropu. Ne možemo čak kazati ni da ih je razumijevao kao karakteristike koje se tiču tropa općenito. Radi se o tome da je on pripadao onim autorima iz formativnog perioda arapske stilistike – uglavnom su to bili autori koji su pisali djela iz oblasti nadnaravnosti Kur'ana – a koji kada su koristili termin *al-mağāz* nisu mislili na metaforičko značenje, odnosno trop, već na tumačenje riječi (*al-tafsīr*). Tako, primjerice, kada tumači ajet:

مداراً عليهم السماء أرسلنا و *I nebo [kišu] smo im u obilju slali*, on kaže:

“Riječ nebo na ovom mjestu znači kiša. Kaže se: *Još uvijek smo na nebu*, u značenju: *Još uvijek pada kiša*, ili: *Još uvijek gazamo po nebu*, u značenju: *Još uvijek gazamo po pokisloj zemlji...*²

1 Vidi: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966., str. 195-215. i: Roman Jakobson, “O lingvističkoj tipologiji afazičnih oboljenja”, u: ur. Leon Kojen, *Metafora figure i značenja*, Beograd, Prosveta, 1986., str. 211-235.

2 Abū 'Ubayda, *Mağāz al-Qur'an*, al-Qāhira, Maktaba al-Ḥanğī, s.a., tom 1., str. 186.

Metonimijske relacije čak su opisivane kao metafora, koja je pritom posmatrana kao supstitucija. Ibn Qutayba (u. 889) tumačio je kako Arapi “pozajmljuju određenu riječ i uoptrebljavaju je na mjestu druge riječi zbog bliskosti koja postoji među tim riječima ili zbog toga što jedna od njih označava uzrok, a druga posljedicu. Tako za kišu kažu *nebo*, jer *kiša* pada sa *neba*, a za bilje kažu *vlaga*, jer ono pomoću vlage raste, ili za nekoga kažu: *On nema sala*, misleći pritom kazati: *On nema snage*.³

Shvatanja metonimije u duhu supstitucije nije zaživjelo u arapskoj stilistici. Status metonimije poslije je jasno izdiferenciran u odnosu prema metafori, što je s obzirom na kategorijalno-pojmovnu različitost koja postoji između metafore i metonimije bilo nužno. Metonimija i metafora u arapskoj stilistici jedina su dva tropa kojima je status tropa bezuvjetno priznat. Tropološki karakter metonimije, kao i metafore, podrazumijeva da se ona realizira na upotrebi prenesenog umjesto doslovnog značenja. Relacija koja vlada između prenesenog i doslovnog u metonimiji može imati različit karakter, uvjet je da se ne radi o sličnosti, i to je ključna razlika između metafore i metonimije. Neki autori nabrojali su čak dvadeset i pet vrsta takvih relacija. Na ovome mjestu bit će dovoljno da spomenemo određeni broj njih:

1. uzrok – posljedica (*al-sababiyya*)

Umjesto riječi koja u doslovnom smislu označava rezultat, odnosno posljedicu neke radnje može se upotrijebiti riječ koja označava uzrok te radnje:

له أيادٍ علي سابعة أعد منها و لا أعددها.

Njegove su blagodati prema meni mnogobrojne,

*Ubrijam se u jednu od njih, a ja ih izbrojati ne mogu.*⁴

Metonimijski je upotrijebljena riječ ruke koja označava *blagodati*, jer se ruke uzimaju kao uzrok blagodati;

2. posljedica – uzrok (*al-musabbabiyya*)

Umjesto riječi koja označava uzrok upotrijebi se riječ koja označava posljedicu:

3 Ibn Qutayba, *Ta'wil muškil al-Qur'an*, al-Qāhira, Dār al-Turāt, 1973., str. 302.

4 Al-Mutanabbī, cit. po: Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, Sarajevo, El-Kalem, 1995., str. 96.

دعا زيد صديقه إلى السجن

*Zejd je pozvao svoga prijatelja u zatvor.*⁵

Riječ *zatvor* upotrijebljena je metonimijski u značenju *prijestup* na osnovu veze posljedica-uzrok, jer se odlazak u zatvor dešava kao posljedica činjenja nekoga prijestupa;

3. dio – cjelina (*al-ğuz'iyya*)

Ova metonimijska relacija podrazumijeva da se dio upotrijebi u značenju cjeline:

له من العمر عشرين ربيعا.

On ima dvadeset proljeća [tj. godina].

Riječ *proljeće* upotrijebljena je u prenesenom značenju, a znači godina.

أرسل العدو عينا له.

Neprijatelj je poslao svoje oko [tj. špijuna].

Riječ *oko* metaforički je upotrijebljena u značenju špijun.

رقبة تحرير - oslobađanje vrata [tj. oslobađanje roba]⁶;

4. cjelina – dio (*al-kulliyya*)

Riječ koja označava cjelinu može biti upotrijebljena tako da u metaforičkom smislu označava samo određeni dio koji pripada toj cjelini:

شربت ماء دجلة.

Pio sam vodu Tigrisa [tj. *Pio sam vode iz Tigrisa*].⁷

Riječ *voda* ne označava svu vodu iz Tigrisa već *dio* koji je neko popio;

5. ono što je bilo – ono što je uslijedilo poslije (*al-māḍawiyya*)

Pod ovom metonimijskom relacijom podrazumijeva se to da se umjesto riječi koja označava *sadašnje stanje* neke stvari upotrijebi riječ koja označava *stanje te stvari u prošlosti*:

نلبس صوفا في الشتاء و قطنا في الصيف.

*Zimi oblačimo vunu a ljeti pamuk.*⁸

5 Abdul-Raof Hussein, *Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis*, London, Routledge, 2006., str. 226.

6 Muḥammad Muṣṭafā Haddāra, *ʿIlm al-bayān*, Bayrūt, Dār al-ʿulūm al-ʿarabiyya, 1989., str. 60.

7 Abdul-Raof, op. cit., str. 227.

8 Isto, str. 229.

Riječi *vuna* i *pamuk* upotrijebljene su kao metonimijska zamjena za označavnije odjeće od vune i pamuka;

6. ono što će biti – ono što je bilo (*al-mustaqbaliyya*)

Riječ koja označava buduće stanje neke stvari može se na osnovu metonimijske zamjene upotrijebiti umjesto riječi koja označava stvar onakvom kakva je u trenutnom stanju:

إِنِّي أَرَأَىٰ أَنِّي أَغَصِرُ خَمْرًا.

*Usnio sam kako cijedim vino.*⁹

Riječ vino upotrijebljena je kao metonimijska zamjena za riječ grožđe. Vino se, poznato je, ne cijedi, već se cijedi grožđe da bi se od njega napravilo vino;

7. mjesto – ono što se u njemu nalazi (*al-maḥalliyya*)

Česta upotreba metonimije ogleda se u tome da se riječ što označava *mjesto* upotrijebi kao zamjena za riječ koja *označava ono što se nalazi u tome mjestu*:

حكمت المحكمة على المجرم بالسجن المؤبد.

Sud je osudio zločinca na doživotnu robiju.

اشرب كوبا أو كوبين فستطفئ عطشك من فوره.

*Popij čašu ili dvije i odmah ćeš ugasiti žeđ.*¹⁰

8. sredstvo – rezultat (*al-āliyya*)

Pod ovom metonimijskom relacijom podrazumijeva se to da se umjesto riječi koja u doslovnom smislu označava neku radnju upotrijebi riječ koja označava sredstvo kojim se ta radnja vrši:

وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ.

*I učini da potonji po istini spominju me.*¹¹

Umjesto riječi *spomen* upotrijebljena je riječ *jezik* koja označava sredstvo spominjanja.

Termin za označavanje metonimije koji se poslije al-Qazwīnija ustalio u arapskoj stilistici jeste *al-maḡāz al-mursal* (dosl. *odriješeni trop, razaslani trop*)¹² a podrazumijeva to da metonimija nije vezana za relaciju sličnosti iz-

9 *Kur'an*: 12: 36.

10 Muftić, op. cit., str. 97.

11 *Kur'an*: 26: 84.

12 Al-Qazwīnī, al-'Īdāḥ fi 'ulūm al-balāḡa, Bayrūt, Dār al-Fikr al-'Arabī, Bejrut, 2000. str. 209.

među metaforičkog i doslovnog značenja, kakva vlada u metafori, već je “razaslata” prema različitim relacijama koje mogu da postoje u metonimiji.

Eliminiranje relacije sličnosti između doslovnog i figurativnog značenja u metonimiji ima za cilj pokazati da relacije koje metonimija podrazumijeva počivaju na stvarnoj, odnosno logičkoj povezanosti među pojmovima. Ta činjenica eksplicitnije je naglašena kod latinskih autora. Tako Ciceron za metonimiju, za koju upotrebljava termin *denominatio*, kaže da se “sastoji u zamjeni pravog izraza (*verbum proprium*) drugom riječju čije aktualno značenje stoji u stvarnoj vezi sa namjeravanim značenjem, i to u partikularnom smislu, a ne da stoji u poredbenom odnosu”.¹³

Umjesto susjednosti ili kontigviteta između pojmova koje objedinjuje metonimija, klasični arapski autori opažaju asocijativnost (*al-mulābasa*). Tako ćemo naći da al-Qazwīnī metonimiju definira na sljedeći način:

و هو ما كانت العلاقة بين ما استعمل فيه و ما وضع له ملاسة غير التشبيهية.

*Metonimija se ogleda u tome da veza između značenja u kojem je riječ upotrijebljena i njenog konvencionalnog značenja počiva na asocijativnosti, a ne na sličnosti.*¹⁴

Metonimijski proces ne opisuje se kao zamjena imena na osnovu susjednosti, već kao semantičko prerašavanje, kako bi bio doslovniji prijevod termina *al-mulābasa*. Praktično bi to izgledalo ovako: riječ *grožđe* uzela je ruho riječi *vino*, te je rečeno: cijedim vino, umjesto cijedim *grožđe*. Noviji arapski autori, kada govore o odnosu između doslovnog i prenesenog značenja u metonimiji, pored spomenutog termina *al-mulābasa* koriste i termin *al-muḡāwara* (susjednost, kontigvitet).

Kontekstualna veza koja pomaže pri razumijevanju metonimije, za razliku od one što usmjerava razumijevanje metafore, po svome je karakteru restriktivna (*al-qarīna al-māni'a*), ona zaprečava put doslovnom značenju. Uglavnom je riječ o bliskom, ekspliciranom kontekstu koji delegitimira doslovno razumijevanje značenja. To je generalna karakteristika tropa, tako da se metafora i metonimija ne razilaze prije ovoga mjesta. Do razlaza dolazi kada se u obzir uzme relacija (*al-'alāqa*) između doslovnog i prenesenog značenja riječi. U metafori je to, kako smo već kazali, sličnost a u metonimiji neka od brojnih mogućih stvarnih relacija. Objedinjujući termin koji se

13 Heinrich Lausberg, *Literary Rhetoric: A foundation for Literary Study*, Leiden, Brill, 1998., str. 256-257.

14 al-Ḥaḡīb al-Qazwīnī, *Al-'Idāḡ fi 'ulūm al-balāḡa*, Bayrūt, Dār al-Fikr al-'Arabī, 2000., str. 209.

koristi za sve relacije jeste *korigirajuća relacija* (*al-‘alāqa al-muṣaḥḥiḥa*). Od korigirajuće relacije koja prati metonimiju očekuje se prije svega da odvrati od traganja za sličnošću između metonimijski upotrijebljene riječi i onoga na šta se ta riječ odnosi. Na taj način metonimija se osigurava da ju se ne shvati kao metaforu.

Al-Qazwīnī dopušta da metonimiju ne mora uvijek pratiti bliski, eksplicirani kontekst koji će ukazivati da se radi o prenesenom značenju, što je i razumljivo jer je tropološki karakter metonimije mnogo uočljiviji nego tropološki karakter metafore, budući da počiva na stvarnom odnosu. Nije bez razloga to što se metonimija ponegdje ocjenjuje kao jedini pravi trop¹⁵, u smislu da samo ona istinski podrazumijeva zamjenu jedne riječi drugom. U slučaju kada ne postoji eksplicirani bliski kontekst, upotrijebljena metonimija “mora sadržavati signal (*al- iṣāra*) koji upućuje na pojam nadređen metonimijski upotrijebljenoj riječi (*mawlā lahā*)¹⁶, pri čemu treba imati na umu da taj nadređeni pojam po pravilu nije ekspliciran. Odnos *nadređeni pojam - metonimijski upotrijebljena riječ* nije ništa drugo nego pokušaj da se, kazano terminima savremene jezičke znanosti, metonimija prikaže kao sintagmatska konstrukcija, ustvari kombinacija tipa *upravna riječ – modifikator*, pri čemu je upravna riječ neeksplicirana.¹⁷ Semantički signal koji usmjerava razumijevanje metonimije u željenom pravcu obično je neka riječ koja se nalazi u neposrednom kontekstu. Predstaviti ćemo ovo sljedećim primjerom:

.الشتاء في صوفا نلبس. - *Zimi oblačimo vunuu.*

.اشرب كوبا أو كوبين. - *Popij čašu ili dvije*

neeksplicirana upravna riječ	eksplicirani modifikator	eksplicirani, bliski kontekst
ono što se od vune pravi	vuna	oblačiti
ono što se nalazi u čaši	čaša ili dvije	piti

15 “Gledano iz logičkosemantičke perspektive, nije temeljni trop metafora, nego metonimija... (Josip Užarević, “Tropi i jezik, u: *Tropi i figure*, ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1995., str. 108.)

16 al-Qazwīnī, *al-‘Iḍāḥ*, str. 209. Termin *al-mawlā* teško da ćemo sresti izvan ovoga konteksta.

17 Ovakav pristup u tumačenju metonimije možemo naći u: Beatrice Warren, “An Alternative Account of the Interpretation of Referential Metonymy and Metaphory, www.Metaphoric.de/07/warren.pdf

Sinegdoha kao podvrsta metonimije

Sinegdoha u arapskoj stilistici nije izdvojena kao zaseban trop. Ne postoji ni termin koji označava sinegohu, ali kada se govori o metonimiji uočavaju se odnosi koji su karakteristični za sinegdohu: upotreba riječi koja označava dio u značenju cjeline i obrnuto.¹⁸ Primjere za tu vrstu odnosa naveli smo naprijed. Ove odnose Lausberg naziva jednim imenom kvantitativni odnosi¹⁹, što je vrlo dobro odabran termin, ali kao i svaki drugi termin ne odslikava u potpunosti ono za šta se upotrebljava. Naime, odnose *cjelina - dio* i *dio - cjelina* , kada se tiču metonimije, odnosno sinegdohe, ne možemo uzimati samo kao odnose koji počivaju isključivo na kategoriji kvantitativnosti. Kada bi kvantitativnost bila neupitna odlika odnosa *dio - cjelina* i *cjelina - dio* onda bi to praktično značilo da svaki dio nekoga entiteta može u prenesenom smislu odslikavati cjelinu. Ako uzmemo za primjer rečenicu: *Neprijatelj je poslao svog špijuna* , u kojoj je u prenesenom smislu riječ *oko* upotrijebljena u značenju špijun, onda bi to značilo da je bilo moguće upotrijebiti i bilo koju drugu riječ koja znači neki organ, te recimo kazati: *Neprijatelj je poslao svoj vrat ili svoju glavu* i sl. Jasno je da nešto takvo ne bi bilo uopće smisljeno, a kamoli figurativno.

Prilikom upotrebe dijela u značenju cjeline riječ koja označava neki dio "mora dodatno specificirati značenje riječi koja znači cjelinu".²⁰ Kada se za *osmatrača* u izvidnici upotrijebi riječ *oko* , ona dodatno specificira značenje riječi *osmatrač* , jer se *osmatrač* prilikom uhođenja služi okom, koje u tome ni jedan organ ne može zamijeniti, niti neko može biti u izvidnici ako nema oči, tako da se "oko pojavljuje kao da je riječ o samoj osobi".²¹

Ovo objašnjenje na koje nailazimo kod velikog broja arapskih autora podrazumijeva to da dio koji označava cjelinu ustvari predstavlja neku vrstu analogona cjeline, koji se opet nameće zahvaljujući prirodno-logičkim odnosima. Grupa iz Liježa, koja je kao polazište koristila semantičko razlaganje riječi kao princip na kojem počiva odnos između dijela i cjeline, nazvala je tu operaciju *konzerviranje esencijalnog sema* . Pod esencijalnim semovima

18 Muftić, kada nabroja odnose između osnovnog i prenesenog značenja riječi vezano za metonimiju, napominje da je odnos *dio umjesto cjeline* ustvari *sinegdoha pars pro toto* , te da je odnos *cjelina umjesto dijela* ustvari *sinegdoha totum pro parte* . (Vidi: Muftić, *op. cit.* , str. 96. i 97.)

19 Heinrich Lausberg, *op. cit.* , str. 260.

20 Sa'ad al-Din al-Taftazānī, *Muhtaṣar al-Sa'ad* , Bayrūt, al-Maktaba al-'ašriyya, 2003., str. 330.

21 Vidi: Ġāzī Yamūt, *'Ilm 'asālib al-bayān* , Bayrūt, Dār al-'Ašāla, 1983., str. 222.

podrazumijevaju se oni semovi koji su “nezaobilazni u diskursu i čije bi potiskivanje činilo diskurs nemogućim. Da bi razumljivost poruke bila održiva, moraju biti održivi esencijalni semovi”.²² Esencijalni sem koji povezuje oko i izvidnika jeste *gledanje*, a aktualiziranje esencijalnog sema bez, kojega značenje ne bi bilo održivo, odvija se posredstvom konteksta.

Da se primjetiti kako dodatno specificiranje koje je karakteristično za relaciju *dio-cjelina* (*al-'alāqa al-ḡuz'iyya*) nije karakteristično i za relaciju *cjelina-dio* (*al-'alāqa al-kull'iyya*). Ova činjenica primijećena je u arapskoj stilistici, ali je evidentirana samo na način da se o dodatnom specificiranju govori jedino kada je u pitanju odnos *dio-cjelina*. Upravo na ovu činjenicu skreću pažnju Traugott i Dasher, kada govore o metonimiji kao mehanizmu semantičke promjene u jeziku. Ovo dvoje autora potcrtavaju da je upotreba dijela u značenju cjeline karakteristična kao vrsta semantičke promjene po tome što se često može naići na to da riječ koja označava dio označava ujedno i cjelinu kojoj taj dio pripada, dok obrnut slučaj ne vrijedi. To znači da sinegdoha nosi sa sobom određenu vrstu “unidirekcionalnosti karakterističnih obilježja u relaciji *dio-cjelina*: dio, po definiciji, sadrži određenu ideju ‘cjeline’ ali ‘cjelina’ ne uključuje predstavu o ‘dijelu.’”²³

Metonimija metonimije (*al-maḡāz 'an al-maḡāz*)

U arapskoj stilistici može se naići na jedno prilično nezapaženo mjesto vezano za tumačenje metonimije, a koje je veoma korisno za tumačenje karaktera metonimije. Kažemo da je riječ o nezapaženom mjestu, odnosno pitanju, jer su rijetki autori koji se njime bave, vjerovatno zbog toga što su ga smatrali nedovoljno bitnim. Konačno, riječ je tumačenju po kojem metonimija ponekada može počivati ne samo na jednoj relaciji između stvarnog i prenesenog značenja već na dvije ili eventualno, više relacija koje uključuju isto toliko stvarnih i prenesenih značenja. Uzmimo za primjer metonimiju u sljedećem ajetu:

وَيَنْزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا *i s neba vam opskrbu dariva.*²⁴ Metonimijski je upotrijebljena riječ *opskriba* umjesto riječi *kiša*. Ovo tumačenje obično će nam se činiti dovoljnim. Međutim kada tumačimo bilo koji trop, to od nas zahti-

22 J. A. Dubois, *General Rhetoric*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1981., str. 104.-103.

23 Elisabeth Closs Traugott, Richard B. Dasher, *Regularity in semantic Change*, Cambridge, Cambridge University press, 2002., str. 29.

24 *Kur'an*, 40:13.

jeva da dosegnemo do doslovnog, odnosno stvarnog značenja (*al-ḥaqīqa*) – što nismo učinili kada kažemo da je umjesto *kiša* upotrijebljeno *opskrba*, jer se pritom zaboravlja – kako pojašnjava Handāwī – veza između *kiše* i *opskrbe*, tj. da opskrba nastaje tek kao rezultat sijanja usjeva koji uspijevaju uz pomoć kiše. Ispostavlja se da metonimija (*opskrba*) nije direktno naslonjena na stvarno značenje, već na drugo preneseno značenje, odnosno na drugu metonimiju koja se nalazi na mjestu stvarnog značenja. Ovu vrstu kompozicijske metonimije neki su nazvali *mağāz al-marātib* (stupnjevita metonimija).²⁵

Mada je tumačenje metonimije kakvo smo vidjeli u prethodnom pasusu pomalo nategnuto, pa, možda, motivirano i određenim izvanlingvističkim razlozima, ono je naglasilo određene vrlo važne osobine metonimije. Prije svega, jasnije na površinu isplivava činjenica da je metonimija “teleološki kontrolirani trop”²⁶, u pravom smislu riječi. Metonimijski upotrijebljena riječ nije statični dogovoreni simbol ili kruti indeksički znak. Ona je u stanju pokazati generički karakter svoje prošlosti (kiša - usjevi - opskrba). Nadalje, metonimijske relacije nisu statične, kako se obično tumači prirodna veza između pojmova koji tvore metonimiju. Te relacije nužno podrazumijevaju i dinamičnost, a ona se vidi tek onda kada se krene u teleološki motiviranu potragu za smislom metonimije. Upravo se to najbolje vidi na primjeru metonimije koja je strukturirana kao stupnjevita, odnosno *metonimija metonimije*.

Metafora vs. metonimija

Uporedno razmatranje metafore i metonimije, ma koje vrste da je, otežano je zbog činjenice što je, s obzirom na teoretsko naslijede koje prati svaku od njih, metonimija u daleko nepovoljnijem položaju.

Već smo kazali da je arapska tropologija zarana otišla u smjeru sužavanja. Među tropima sa pravom na vlastito ime ostale su metafora i metonimija. Ova jasna distinkcija između dva glavna tropa održavana je zahvaljujući neupitnoj razlici između sličnosti i susjednosti - barem se to da razaznati kao najjasnije iz svih definicija i rasprava koje možemo naći. Najčešće ćemo tamo gdje se govori o tropima u arapskoj stilistici, a onda i o odnosu između metafore i metonimije, naići na to da se kao skoro isključiva diferencijacija uzima to da li upotreba riječi u prenesenom značenju počiva na sličnosti ili na nekoj drugoj vezi. Pristanemo li bezuvjetno na to, najizvjesniji zaključak do kojega

25 Vidi: Aḥmad Handāwī, *al-Mağāz al-mursal fi Lisān al-‘Arab li Ibn al-Manzūr*, Ṭanṭā, al-Turkī, 1994., str. 135-139.

26 Vidi: Angus Fletcher, *Allegory: The Theory of a Symbolic Mode*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1970., str. 85-87.

možemo stići bio bi da su metafora i metonimija razumijevane kao dva simetrična retorička postupka. Pažljivijim čitanjem, pak, može se doći do veoma interesantnih zaključaka.

Prvo što pada u oči jeste da su metafora i metonimija u arapskoj stilistici zadržale status tropa "s pravom na ime", pri čemu su im neki tropi pridodati kao podvrste, a neki su svrstani u figure. Nećemo pretjerati ako kažemo da ove činjenice pokazuju kako su klasični arapski autori o metafori i metonimiji mislili kao o dvije vrste procesa u jednom širem smislu, koji bi se – okoristimo se novijim pojmovljem – mogli opisati kao semantički, psihološki, kognitivni... Za utemeljenost ovoga stava svakako će biti bolje ako pokušamo na konkretniji način proanalizirati odnos između metafore i metonimije.

Same definicije metafore i metonimije otkrivaju jednu od ključnih razlika među njima: metafora je moguća ako među pojmovima vlada sličnost (*al-mušābaha*) a metonimija ako među njima vlada asocijativna veza (*al-mulābasa*) i prirodna i logička povezanost (*al-irṭibāt*). Sličnost se u metafori proizvodi a cilj je podizanje intenziteta pojašnjavanja, odnosno razumijevanja, dok se prirodna i logička povezanost u metonimiji pronalazi - otuda je karakter metonimije prije svega referencijalni.

Sljedeće što se da primijetiti u vezi sa odnosom između metafore i metonimije u arapskoj stilistici tiče se samoga objašnjavanja mehanizama po kojima se realizira svaki od ovih tropa. Izgleda da sa metonimijom arapski autori nisu imali mnogo problema: definirana je posve kratko i jednostavno, teoretski diskurs o metonimiji više je nego siromašan; s druge strane, metafora im je zadala prilične glavobolje, tako da smo u prilici o metafori čitati mnogo opširnija i intrigantnija teoretska razmatranja. Naravno, to nije jedino slučaja u arapskoj tradiciji. Metafora je bila i ostala tropom koji je najinspirativniji za opisivanje. U polaznim definicijama metafore i metonimije mogu se, uglavnom, uočiti dva bitna distinktivna obilježja. Pođimo od razlike u karakteru odnosa koji vlada između prenesenog i doslovnog značenja riječi: taj odnos (sličnost) u metafori je posve invarijabilan, dok je u metonimiji riječ o različitim logičkim i stvarnim odnosima. Na prvi pogled čini se kako je metonimija sposobna dovesti dva pojma u više varijanti odnosa nego što je slučaja sa metaforom koja poznaje samo odnos sličnosti između dva pojma. U suštini je suprotno: sličnost je takva vrsta odnosa čiji modaliteti su invarijantni, dok su, za metonimiju karakteristični logični i prirodni odnosi, na kraju ipak svedivi na određeni broj.

Pokazalo se da je realiziranje tropa na osnovu sličnosti mnogo kompliciranije predstaviti, jer metafora kroz sličnost nastoji dovesti u vezu dva označena pojma pod jednim označiteljem, dok metonimija kroz prirodne i logičke sadržaje promjenom označitelja imenuje isti označeni. Možda i nije posve slučajno to što metonimija u arapskoj stilistici u svome imenu (*al-mağāz al-mursal*) sadrži termin koji označava trop (*al-mağāz*), dok sa metaforom to nije slučaj jer “samo se metonimija” – kako zaključuje Ricoeur – “može potpuno tretirati kao fenomen denominacije: jedna riječ na mjestu druge riječi; u tome smislu samo ona udovoljava teoriji supstitucije... Metafora se, ustvari, razlikuje od metonimije po tome što igra na dva registra: na registru predikacije i na registru denominacije”.²⁷

Sada treba kazati da nigdje kod arapskih autora nećemo naći da govoreći o metonimiji spominju jednu od stvari koja predstavlja ključnu karakteristiku za metaforu: priricanje svojstva (*iṭbāt al-ṣifa*), niti aserciju (*al-iddiā*), kao mehanizme kojima su, između ostaloga, nastojali pokazati da metafora ne počiva na supstituciji niti na predikaciji. Takav postupak nije posebno obrazložen, ali je posve logičan: metonimija – da parafraziramo Ricoeura – ne igra na registru predikacije. Ona se ne muči time da se jedan označeni prikaže u ruhu drugoga, ona jednostavno zamijeni jedan označeni drugim. Metonimijskom zamjenom označitelja označenom se ne pririče ništa izvana, već mu se daje ime nečega što mu po logici prirodnih odnosa pripada.

Da li bi se u krajnjem moglo kazati da je metonimija predikacija koja podrazumijeva priricanje neekspliciranog eksternog referenta metonimijski upotrijebljenoj riječi, i kazati, primjerice, da je metonimija (*čaša*) u primjeru *Popij čašu ili dvije*, ustvari predikacija gdje je eksterni referent *voda* prirečen *čaši*.²⁸ Odgovor je potvrđan. Ali to bi bilo suvišno, pa na kraju i kontraproduktivno za ispravno poimanje karaktera metonimije. Time bi se metonimijski upotrijebljenoj riječi pružila prilika da se “opire”²⁹ prihvatiti novo

27 Paul Ricoeur, *Živa metafora*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1981., op. cit., str. 152.

28 Danas možemo naći ocjene kako klasični pristup proučavanju metonimije počiva uglavnom na tome da metonimija podrazumijeva idiosinkratičku upotrebu riječi sa vanjskim referentom (npr. *Bijela kuća* za *predsjednika Sjedinjenih Američkih Država*) ili eliptičku upotrebu, kao *Pikaso* za *Pikasova djela*. (Vidi: *Regularity in Semantic Change*, str. 78.).

29 Nelson Goodman je, kako navodi Ricoeur, kazao da je metafora “neobično pridavanje, to jest primjena etikete s kojom smo familijarizirani, pa prema tome njezina upotreba ima svoju prošlost, rekosmo neobično pridavanje nekom novom predmetu koji u početku pruža otpor, a zatim malo – pomalo popušta. (op. cit., str. 226.)

značenje, što indeksički karakter ovoga tropa ne dopušta, za razliku od metafore čijem ikoničkom karakteru to odgovara. Za karakter metonimije može se kazati da odgovara karakteru indeksičkog znaka, onakvog kako ga definira semiotika. U stvari, bolje je kazati da je metonimija indeksički znak *par excellence*. U današnje vrijeme takvo opisivanje metonimije posve je uobičajeno, isto kao što je uobičajeno da se za karakter metafore kaže kako je ikonički.

Ako pogledamo kako se u semiotici opisuje indeksički način odnosa između označitelja i označenog bit će nam jasno da je metonimija upravo tipični indeksički znak: “stvarna povezanost”, “direktna fizička povezanost” “nedvosmisleno označava ovu ili onu egzistirajuću stvar”, uključuje “aktualnu modifikaciju”.³⁰ Indeksičnost metonimije za posljedicu ima njenu težnju ka leksikalizaciji. Naime, jezik je uvijek spreman proizvoditi nove metonimije, to su tzv. *ad hoc metonimije*, ali istovremeno teži i tome da iznova aktivira iste metonimije (npr. upotreba riječi oko u značenju *špijun*, ili čaša u značenju *piće koje ona sadrži*). Ta konvencionalizacija metonimije ovaj trop udaljava od semantičke promjene i priližava ga metonimijskoj polisemiji. Kao generalan, ali posve generalan, stav može se prihvatiti da metonimija identifikuje stvari, odnosno uređuje “stare stvari”, te da se može kazati kako je njena uloga identifikacijska, dok metonimija objašnjava stvari, metafora uvodi nove stvari, tako da je uloga metafore signifikacijska.³¹

Naposlijetku, koliko god se trudili izvesti na čistac razliku između metafore i metonimije, ostaje važiti da pored svega metafora i metonimija uvijek stupaju u interakcijske odnose, tako da je Goossens čak skovao i termin *metaphthonomy* da njime obilježi neraskidivu povezanost metafore i metonimije.³²

30 Ovo su neke od karakteristika ikoničkog znaka koje je uočio Peirce. (Vidi: Daniel Chandler, *Semiotics: The Basics*, London, Routledge, 2002., str. 41-43.)

31 Ovakav stav kritikovao je Nunberg, govoreći da je, principijelno posmatrano, neodrživ jer ima mnogo metafora koje predstavljaju identifikaciju, kao što ima i mnogo metonimija koje predstavljaju signifikaciju. (Vidi: Nunberg, “Transfer of Meaning”, u: ur. J. Pustejovsky and B. Boguraev, *Lexical Semantics: The Problem of Polisemy*, Oxford, Clarendon Press, 1996., str. 131.)

32 Vidi: Traugott, Dasher, *op. cit.*, str. 131.

LITERATURA:

- Abū 'Ubayda, Mağāz al-Qur'an, al-Qāhira, Maktaba al-Ḥanḡī, s.a., tom 1. al-Qazwīnī, al-Ḥaḡīb, al-'Īdāḡ fi 'ulūm al-balāḡa, Bayrūt, Dār al-Fikr al-'Arabī, 2000.
- al-Taftāzānī, Sa'ad al-Dīn, Muḡtaṣar al-Sa'ad, Bayrūt, al-Maktaba al-'aṣriyya, 2003.
- Chandler, Daniel, *Semiotics: The Basics*, London, Routledge, 2002.
- Dubois, J. A, *General Rhetoric*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1981.
- Fletcher, Angus, *Allegory: The Theory of a Symbolic Mode*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1970.
- Haddāra, Muḡammad Muṣṭafā, 'Ilm al-bayān, Bayrūt, Dār al-'ulūm al-'arabiyya, 1989.
- Handāwī, Aḡmad, al-Mağāz al-mursal fi Lisān al-'Arab li Ibn al-Manzūr, Ṭanṭā, al-Turkī, 1994.
- Hussein, Abdul-Raof, *Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis*, London, Routledge, 2006.
- Ibn Qutayba, Ta'wil muṣkil al-Qur'an, al-Qāhira, Dār al-Turāḡ, 1973.
- Jakobson, Roman "O lingvističkoj tiplogiji afazičnih oboljenja", u: ur. Leon Kojen, *Metafora figure i značenja*, Beograd, Prosveta, 1986.
- Jakobson, Roman, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 1966.
- Lausberg, Heinrich, *Literary Rhetoric: A foundation for Literary Study*, Leiden, Brill, 1998.
- Nunberg, Geoffrey, "Transfer of Meaning", u: ur. Pustejovsky, J. and Boguraev, B., *Lexical Semantics: The Problem of Polisemy*, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- Ricouer, Paul, *Živa metafora*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, 1981.
- Teufik Muftić, *Klasična arapska stilistika*, Sarajevo, El Kalem, 1995.
- Traugott, Elisabeth and Dasher, Closs Richard B., *Regularity in semantic Change*, Cambridge, Cambridge University press, 2002.
- Užarević, Josip, "Tropi i jezik, u: Tropi i figure, ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac, *Zavod za znanost o književnosti*, Zagreb, 1995.
- Warren, Beatrice "An Alternative Account of the Interpretation of Referential Metonymy and Metaphory, www.metaphoric.de/07/warren.pdf
- Yamūt, Ġāzī, 'Ilm 'asālib al-bayān, Bayrūt, Dār al-Sa'āla, 1983.

Ključne riječi: metonimija, asocijativnost, kontigvitet, sinegdoha, metonimija metonimije

Summary

Metonymy in Arabic stylistics

Arabic authors define metonymy as the use of word in figurative sense, which is based on associations. Dealing with metonymy in Arabic stylistics is very much restricted by its referral character. By discussing the concept of metonymy Arabic authors derived that metonymy is "teleology controlled *trop*". Within the framework of dealing with metonymy in Arabic stylistics relationships which are characteristic for synecdoche are noticeable, while synecdoche itself does not separate as *trop*.